

Ebû Cafer et-Tahâvî'nin Allah'ın Sıfatları ile İlgili Görüşleri - *El-Akîdetü't-Tahaviyye Çerçevesinde* - *

Yusuf GÖKALP**

Sultanbek TAŞMATOV***

Öz

Akâid ilimleri alanında yazılmış eserler arasında Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin *Akîdesi* İslam düşüncesi ve kelâmı içerisinde önemli yere sahiptir. Söz konusu bu eser Hanefî düşünce geleneğini devam ettirmesi ve Ehl-i Sünnet akâidinin oluşumuna katkı sağlaması açısından büyük bir öneme sahiptir. *El-Akîdetü't-Tahâvîyye* olarak bilinen bu eserde, başta tevhit konusu olmak üzere çeşitli kelâm meseleleri ele alınmaktadır. Ebû Hanîfe ve öğrencilerinin görüşlerinin devamı niteliğinde olan bu eserde Ehl-i Sünnet'in temel itikadi görüşleri kısa, sade ve anlaşılır ifadelerle açıklanmaktadır. Allah'ın birliği, zat ve sıfatlar konusunun yanı sıra nübüvvet, kader, halku'l-Kur'an, insan fiilleri konularının da ele alındığı bu eser sonraki dönem Sünnî kelâm âlimleri tarafından da takip edilmiştir. Bu makalede biz, Ebû Cafer et-Tahâvî'nin hayatı, eserleri ve mezhebi kimliğine kısaca değindikten sonra onun Allah'ın sıfatları ile ilgili görüşlerini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: et-Tahâvî, el-Akîdetü't-Tahâvîyye, Allah'ın Sıfatları, Selbî Sıfatlar, Subûti Sıfatlar

Abu Ja'far Al-Tahawi's Views on The Attributes of God - In The Framework of *Al-Aqida Al-Tahawiyya* -

Abstract

Among the works written in the field of Credal sciences, Abu Ja'far al-Tahâwî's *Aqidah* has an important place in Islamic thought and theology. This work in question has a great importance in terms of continuing the tradition of Hanafi thought and contributing to the formation of the Ahl-Sunnah creed. In this work, known as *al-Aqida al-Tahâwiyya*, various kalam issues, especially the subject of tawhid, are discussed. In this work, which is a continuation of the views of Abu Hanifa and his students, the basic theological views of Ahl al-Sunnah are explained with short, plain and understandable expressions. This work, which deals with the

unity of Allah, His essence and attributes, as well as prophecy, destiny, creation of the Quran and human actions, has been followed by the later Sunni kalam scholars. In this article, after briefly mentioning Abu Jafar al-Tahawi's life, works and sectarian identity, we will try to reveal his views on Allah's attributes.

Keywords: Al-Tahawi, al-Aqida al-Tahâwiyya, Attributes of Allah, The Essential Attributes, the Positive Attributes

Giriş

Ebû Cafer et-Tahâvî, İslam düşünce tarihi içerisinde kelim ilminin önde gelen simaları arasında yer almaktadır. Et-Tahâvî'nin Sünnî düşünce geleneği içerisinde Ebû Hanîfe'nin görüşleri doğrultusunda, kelâm ilminin metoduna bağlı kalarak fikir üretmesi ve bu doğrultuda eserler yazması gerek Hanefî-Mâtürîdîliğin bir mezhep olarak şekillenmesi gerekse İslam düşüncesine sağladığı katkılar açısından büyük önem arz etmektedir.

Hız Peygamberin vefatından sonra Müslümanlar arasında yaşanan bazı olayların bir takım kelami problemlerin ortaya çıkmasına yol açtığı bilinmektedir.¹ İmanın tanımı, amel-iman ilişkisi, büyük günah işleyen kişinin durumu, irade ve insan filleri gibi meselerde ortaya çıkan görüş ayrılıkları Allah'ın sıfatları ve mahiyeti konusunu da gündeme getirmiştir. Söz konusu bu tartışmalar kelâm ilminin gelişiminde etkili olduğu gibi ilerleyen süreçte mezhepler arasındaki farklılaşmaların da temelini oluşturmaya başlamıştır.

Allah'ın sıfatları konusundaki tartışmaların daha ziyade Sünnî kelâm ekolleri ile Mu'tezîle arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Ehl-i Sünnet'i Mu'tezîle'den ayırtıran temel farklardan birisini Allah'ın sıfatları

---

* Bu makale büyük oranda, Sultanbek Taşmatov tarafından Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Bilimleri Anabilim Dalında 2020 yılında tamamlanan 'Tahâvî Akâidi'nin Maturidilik Açısından Değerlendirilmesi' başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Anabilim Dalı, yusuf.gokalp@manas.edu.kg, <https://orcid.org/0000-0001-7895-1939>

*** Dr. Öğrn. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Bilimleri Bölümü, tashmatovsultanbek@gmail.com

¹ Eş-Şehristani, Abdulkerm, *el-Milel ve'n-Nihal*, 1-2, thk. M. Seyyid Geylani, Beyrut 1986, 1/24; Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İhtilafların Kelami Problemlerin Doğuşuna Etkileri*, Ankara 1992.

konusu, yani ulûhiyet meselesindeki farklı görüşler oluşturmaktadır.² Mu'tezilîlerin usul-i hamse olarak isimlendirdikleri beş esasa³ karşılık Sünnî kelamcılar umumiyetle Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ilgili âyetlerin yanı sıra⁴ Cibrîl hadisinden de yola çıkarak belirledikleri altı iman esasını öğrenme kolaylığı da sağlamak amacıyla üçe indirgemişlerdir. Akâid ve kelâm kitaplarının ana çerçevesini oluşturan temel kelami meseleler ilâhiyyât, nübüvvet ve semi'yyât başlıkları altında ele alınmaya başlanmıştır.⁵

Bu makalenin de konusunu oluşturan Ebû Cafer et-Tahâvî'nin *el-Akîdetü't-Tahâviyye* isimli eseri, kendisinin de eserinin girişinde ifade ettiği üzere Ebû Hanîfe ile onun öğrencileri Ebû Yûsuf ve Ebû Muhammed'in itikadî görüşleri üzerine açıklamalar yapmak maksadıyla kaleme alınmıştır. Sünnî itikad esaslarını açıklayan *el-Akîdetü't-Tahâviyye* bu çerçevede ulûhiyyet konularını kapsamaktadır. Sonraki dönemlerde bu eserin çok sayıda şerhinin yazılmış olması onun Sünnî düşünce geleneği içerisindeki yerini ve önemini göstermesi açısından da dikkat çekmektedir.

1. Ebû Cafer et-Tahâvî Hayatı, Eserleri ve Mezhebi Kimliği

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî'nin yaklaşık seksen iki yıllık hayatı, Abbasî hâkimiyeti döneminde Mısır'da geçmiştir. Ebû Cafer et-Tahâvî'nin yaşamış olduğu dönem Abbasî hâkimiyetinin zayıflamaya yüz tuttuğu zamanlara denk gelmektedir.⁶ Dolayısıyla et-Tahâvî, hayatının önemli bir kısmını Mısır'da Tolunoğulları devletinin etkili olduğu süreçte geçirmiştir.

Bir ilim dalı olarak Kelâm'ın sistematik bir hüviyet kazanması ve çok sayıda itikadi mezhebin ortaya çıkışı da bu dönemlere denk gelmektedir. Emevîler döneminde ortaya çıkan Mu'tezîle, özellikle Me'mûn, Mu'tasım ve Vâsık'ın halifelik dönemlerinde daha parlak devir

² Şükrü Kılıç, *İlk Dönem Sünnî Kelâmında Ulûhiyyet Anlayışı -Tahâvî Ve Mâtürîdî Örneği*, Doktora Tezi, SÜSBE, Konya 2011, 122.

³ El-Hayyat, Ebû Hüseyin Abdurrahim b. Muhammed b. Osman, *Kitabu'l-İntisar*, Beyrut 1957, 93.

⁴ Bakara 2/177, 285; Nisâ 4/136.

⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Usûl-i Selâse", mad. *DİA*, İstanbul 2012, 42/212.

⁶ Hulusi Yavuz, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, tsh. Hikmet Tekin, Hikmet yay., İstanbul 1988, s. 138.

geçirerek, Abbasî coğrafyasında da kendi mezhep mensuplarını çoğaltmıştır. Bağdat'ta halifeler nezdinde itibar kazanmayı başaran Mu'tezilîler, kendi fikirlerini ileri sürerek, devletin resmî mezhebi haline gelmişlerdir. Ancak Abbâsîlerin son zamanlarında Mu'tezilîlerin gücü ve tesiri iyice azalmıştır. Ayrıca bu dönemde Şîa, Havâric, Mürcie gibi mezheplerinin kendi içerisinde alt gruplara ayrıldığı görülmektedir. Bu çerçevede, merkezi bölgelerde siyaseten Abbasîlerin hüküm sürdüğü ancak merkezden uzak bölgelerde nispeten bağımsız devletlerin ortaya çıktığı ve hicri 3. Yüzyılın sonu ile 4. Yüzyılın ilk yarısını kapsayan dönemde Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin görüşleri etrafında iki farklı ekolünün ortaya çıkması İslam düşüncesinin seyri açısından yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur.⁷

1.1. Hayatı ve Mezhebi Kişiliği

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Ebû Cafer et-Tahâvî'nin tam ismi Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî'dir. Kendisi Mısır'ın güneyinde bulunan Aşağı Saîd bölgesinde meşhur Nil nehrinin batı yakasında yer alan Eşmûnîn'e bağlı Tahâ köyünde Rebülevvel 239/853 yılında dünyaya gelmiştir. Biyografi yazarlarının vermiş olduğu bilgilere göre doğum tarihi hakkında kesin bilgi bulunmadığı kanaati yaygın ise de et-Tahâvî'nin talebelerinden olan İbn Yûnus'un bizzat kendisinden rivâyet ettiği bilgiye göre 239/853 yılında doğduğu ifade edilmektedir.⁸

Ebû Cafer et-Tahâvî'nin, Mısır'ın fethinden sonra Yemen'den buraya gelip yerleşen dedelerinin soyu Ezd kabilesinin Hacr koluna dayanmaktadır. Dedesinin ordu komutanı babasının ise şiir ve edebiyatla uğraştığı belirtilmektedir. Annesi İmam Şâfiî'nin ilim meclislerine gitmiş ve bazı fikhî konularda ondan nakilde bulunmuştur. İmam Şâfiî'nin talebeleri arasında önde gelen Mısırlı İmam el-Müzenî, Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin dayısıdır. Bir ilim muhitinde dünyaya gelen et-Tahâvî ilk eğitimini Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muhammed b. Amrûs'tan almış ve ardından Mûsâ b. İsâ

⁷ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", mad. *DİA*, İstanbul 1988, I/42-43; Hatice Teber, "Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı Temelinde Kur'ânî Bir Kavram Olarak "Tatavvu", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2019, cilt: VIII, sayı: 3, s. 169-178.

⁸ İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub İshak, *el-Fihrist*, nşr. Yusuf Ali Tavlî, Dâru'l-Kutub al-İlmiyyah, Lübnan 2010, 349; Davut İltaş, "Tahâvî" mad. *DİA*, İstanbul 2010, 39/385.

gibi önemli hocalardan kıraat ilmini öğrenirken ilk hadis ve fıkıh derslerini dayısı el-Müzenî'den almıştır.⁹ Et-Tahâvî, dayısı el-Müzenî'den İmam Şâfiî'nin *Kitâbü's-Sünen*'ini rivâyet etmiştir.

Yirmili yaşlara kadar Şafii mezhebinin görüşlerini benimsediği söylenen Ebû Cafer et-Tahâvî'nin daha sonra görüşlerini değiştirerek Hanefî öğretiler üzerine hareket etmesinin nedeni hakkında bazı rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre ders aldığı dönemde bir meseleyi anlamakta güçlük çekmesi üzerine hocası el-Müzenî'nin kızarak kendisini şiddetle eleştirmesi üzerine mezhebi çizgisini değiştirmiştir. Diğer bir rivayete göre ise et-Tahâvî, dayısı ve aynı zamanda hocası el-Müzenî'nin fıkhi konularda sürekli olarak Ebû Hanîfe'nin görüşlerini incelediğini görmesi üzerine kendisi de Ebû Hanîfe'nin görüşlerini öğrenme sürecine girmiş ve neticede Hanefî mezhebinin öğretileri üzerinde karar kılmıştır. Görüşlerindeki bu farklılaşma sürecinin sonrasında et-Tahâvî 260/874 yılında Mısır'a kadı olarak tayin edilen Ebû Ca'fer Ahmed b. Ebû İmrân el-Bağdâdî'den yaklaşık yirmi yıl kadar uzun bir süre ders alarak Hanefî mezhebinin inceliklerine vakıf olmuştur. Mısır valisi Ahmed b. Tolun, Dımaşk Kadısı Ebû Hâzım'in gönderdiği belgelerle ilgili bir meseleyi bizzat kendisiyle görüşerek incelemesi için et-Tahâvî'yi 268/881 yılında Dımaşk'a göndermiştir. Burada kaldığı süre içerisinde Ebû Hâzım'den fıkıh ve hadis tahsil etmiştir.¹⁰ Ayrıca Gazze, Askalân, Taberiye ve Kudüs'ü dolaşarak buralarda karşılaştığı ilim insanlarından faydalanma yoluna gitmiş ve 269/882-83 yılında tekrar Mısır'a dönmüştür. Mısır Kadısı Bekkâr b. Kuteybe'den fıkıh ve hadis dersleri almıştır. Döneminin önemli hocalarından dersler aldığı rivayet edilen et-Tahâvî'nin dönemin büyük Hanefî fakîhi Kerhî ile de Hac esnasında bir araya geldiği bilinmektedir.¹¹

Kaynaklarda geçen bilgilere göre Ebû Cafer et-Tahâvî üç yüzden fazla hadisçiden rivâyette bulunmuştur. Hadis hocaları arasında el-Müzenî, en-Nesâî, Muhammed b. Huzeyme b. Râşid el-Basrî, er-Rebî' b. Süleyman el-Cîzî, İsâ b. İbrâhim el-Gafikî, Yûnus b. Abdûla'lâ, Ebû Abdullah İbn Abdülhakem, er-Rebî' b. Süleyman el-Murâ- dî, Ebû Zür'a ed-Dımaşkî ve Süleyman b. Şuayb el-Keysânî gibi âlimler yer almaktadır. Onun hadis

⁹ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 349; İltaş, 39/385.

¹⁰ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 349; İltaş, 39/386.

¹¹ İltaş, 39/386.

hocaları hakkında Abdülazîz b. Ebû Tâhir et-Temîmî ve Bedreddin el-Aynî birer eser kâleme almışlardır.¹²

Ebû Bekir ed-Dâmegânî gibi kendisinden fıkıh tahsil etmiş meşhur âlimler bulunmakla birlikte öğrencilerinden birçoğu ondan hadis rivâyet etmişlerdir. Bunlar arasında oğlu Ebu'l-Hasan Ali, Ebû Muhammed Abdülazîz b. Muhammed et-Temîmî el-Cevherî, Muhammed b. Bedr el-Kinânî, İbnü'l-Haşşâb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Mekkî b. Ahmed b. Sa'dûye el-Berdaî, Ebû'l-Kasım Mesleme b. Kasım el-Kurtubî, zamanının Zâhirîler'inin lideri olan Kadî Ebû'l-Kasım Ubeydullah b. Ali ed-Dâvûdî, Ebû Muhammed Hasan b. Kasım b. Abdurrahman el-Mısırî, İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî, Taberânî, Ebû Saîd İbn Yûnus, İbn Adî, Meymûn b. Hamza el-Ubeydilî ve Ebû Ca'fer en-Nehhâs zikredilebilir.¹³

Hocaları arasında Ebû Yûsuf ile Muhammed'in önde gelen öğrencilerinin bulunması kendisine imamların görüşlerini, mezhebin inceliklerini ve bu görüşlere ilişkin rivâyet farklılıklarını sağlam kaynaklardan öğrenme imkânı vermiştir. Abdülazîz ed-Dihlevî, Leknevî ve Kevserî gibi âlimler ise onun mutlak müctehid mertebesinde veya en azından Ebû Yûsuf ve Muhammed ile aynı tabakada bulunduğu görüşündedir. İbnü'n-Nedîm'in, zamanında ilim ve zühd bakımından eşsiz olduğunu kaydettiği et-Tahâvî, hükümdarların ve kadıların saygı duyduğu bir âlimdi. Ölüm tarihini hicri 322 yılı olarak rivayet eden İbnü'n-Nedîm ayrı kabul edilirse¹⁴ kaynakların çoğunluğuna göre et-Tahâvî 321/933 yılında Zilkade ayının başında vefat etmiştir. Kabri de Kahire'nin Karâfe semtinde Sefhulmukattam'da bulunmaktadır.¹⁵

1.2. Eserleri

Çok sayıda eser kaleme alan Ebû Cafer et-Tahâvî'nin belli başlı eserleri arasında şunlar sayılmaktadır;

1. **El-Akîdetü't-Tahâviyye:** Kendi eserinin başında kaydettiği gibi Ebû Hanîfe ile öğrencileri Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in itikadî görüşleri çerçevesinde Sünnî itikad esaslarını ihtiva eden bir risâledir.

¹² İltaş, 39/385-386.

¹³ İltaş, 39/385-386.

¹⁴ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 350.

¹⁵ İltaş, 39/387.

2. **Ahkâmü'l-Kur'an:** Sûre ve âyet tertibi esas alınmış, diğer ahkâm tefsirlerinden farklı olarak fıkıh bâblarına göre tertip edilmiş bir eserdir. İçeriğinde konuyla ilgili âyetler bir yere toplanmıştır. Söz konusu bu eserde yeri geldilçe meşhur olmuş çok sayıda âlimin görüşlerine yer veren et-Tahâvî'nin kendi özgün görüşlerini bulmak mümkündür.
3. **Me'âni'l-Âsâr:** et-Tahâvî'nin ilk kitabı olduğunu bilinen ve fıkıh sistematiğine göre mezhepler arasında tartışılan hadislerin incelendiği eser üzerine çeşitli şerh ve ihtisar çalışmalarının yanı sıra ricâliyle ilgili çalışmalar yapılmıştır.
4. **Müşkilü'l-Âsâr:** et-Tahâvî'nin son eseri olan kitap ihtilâfü'l-hadîse dair çalışmaların en kapsamlısıdır.
5. **Es-Sünnetü'l-me'sûre (Sünenü's-Şâfi):** et-Tahâvî'nin el-Müzenî kanalıyla Şâfiî'den rivâyet ettiği hadisleri içermektedir.
6. **Kitâbü't-Tesviye beyne haddesenâ ve ahberenâ.**
7. **El-Muhtasar:** Hanefî fikhının ilk muhtasarı sayılan eserin bazı kaynaklarda *el-Muhtasarü'l-kebîr* ve *el-Muhtasarü's-sagîr* şeklinde iki versiyonu bulunduğu kaydedilmektedir.
8. **İhtilâfü'l-ulemâ (el-İhtilâf beyne'l-ulemâ):** İltaş tarafından aktarılan bilgilere göre, İbnü'n-Nedîm bunun seksen civarında bölüm içeren hacimli bir eser olmasına rağmen tamamlanmadığını ve Kâtib Çelebi 130 küsur cüzden müteşekkil olduğunu belirtir.¹⁶
9. **eş-Şürûtü'l-kebîr:** Tahâvî'nin şürût ilmine (ilmü'l-vesâik) dair yazdığı üç eserden biridir.¹⁷

2. Ebû Cafer et-Tahâvî'nin Allah'ın Sıfatları İle İlgili Görüşleri

Allah'ın sıfatları meselesi dolayısıyla İlahiyatla ilgili konular felsefe ve kelamın en önemli konuları arasında yer almaktadır. Ulûhiyyet, Allah'ın varlığından, varlığının aklî ve naklî delillerle ispat edilmesinden, Allah'ın bir olduğundan ve bu birliğin zorunluluğundan, O'nun sıfatlarından ve fiillerinden bahsedilen konulardır.

---

¹⁶ İltaş, 39/387.

¹⁷ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 350.

Ebû Cafer et-Tahâvî, akâidle ilgili bu eserine Allah'ın birliği ve tevhid inancına vurgu yaparak başlamaktadır. Allah'ın birliği meselesini zât ve sıfatlar yönüyle ele almakta, Allah'ın ortağı ve benzerinin olmadığına altını önemle çizmektedir. Zât ve sıfatları açısından ezeli ve ebedî olduğunu, sıfatlarında sonradan herhangi bir değişikliğin söz konusu olamayacağını belirtmektedir.¹⁸ Ebû Cafer et-Tahâvî, Allah ile mahlûkat arasında bir benzerliğin olduğunu savunan düşünceye sahip olanları ise şiddetle eleştirmektedir. Et-Tahâvî'ye göre zât ve sıfatlar açısından Allah ile hâdis olan varlıklar arasında bir benzerlik söz konusu değildir.¹⁹

2.1. Allah'ın Sıfatlarının Tesbiti

Allah'ın sıfatlarının tesbiti konusu üzerinde et-Tahâvî'nin uzunca durduğu görülmektedir. Et-Tahâvî'ye göre Allah ezelden beri kemâl sıfatları ile vasıflanmıştır. Varlık âleminde hiçbir şey yok iken de Allah o sıfatların tamamına sahipti.²⁰ Çünkü sıfatları ezeli olarak kabul etmeyip onların sonradan meydana geldiğini kabul etmek Allah'ın zâtını yaratılanlara mahal hâle getirmektir. Bu ise Allah'ın zâtında bir eksiklik meydana getirir. Ebû Cafer et-Tahâvî külli kaideler şeklinde özlü olarak konuyla ilgili söylenmesi gerekenleri söyleyerek sıfatların varlığını ortaya koymakta ve lazım olduğunda görüşlerini âyetlerle desteklemektedir.²¹ Kur'an'da Allah, “Gerçekten size kendinizden bir Peygamber geldi ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok zor gelir. O, size karşı çok düşkün, müminlere çok şefkatlidir, merhametlidir”²² buyurmaktadır. Bu âyette Allah'ın, raûf ve rahîm isimlerini için de kullanıldığı görülmektedir.

Hz. Peygamberin hadislerinde Allah için masdar anlamında birtakım sıfatların kullanılmış olduğu görülmektedir. “Allah'ın elçisi işlerde istihâreyi, Kur'an'dan bir sure öğretir gibi öğretirdi. Sizden birisi işe başladığı zaman iki rekât namaz kılsın ve “Allah'ım, ilmin ile bana hayırlı

¹⁸ Tahâvî, “Metnü Akîdeti't-Tahâviyye Beyânü Akîdetü Ehl-i Sünne ve'l-Cemâ”, Beyrut 1995, 1.

Baskı, Dârü İbni Hazm, 9.

¹⁹ Tahâvî, Metnü Akîdeti't-Tahâviyye, 9.

²⁰ Tahâvî, Metnü Akîdeti't-Tahâviyye, 9.

²¹ Tahâvî, Metnü Akîdeti't-Tahâviyye, 10. Ayrıca Allah'ın sıfatlarıyla ilgili sistematik bilgi için bkz. Nail Karagöz (“Allah'ı Sıfatları”, Kelâm III Sistematik Kelâm/İman ve İlâhiyât, Ankara 2017, 149-186.

²² Tevbe Sûresi, Âyet 128.

olanı, kudretinle işlere güç yetirmeyi büyük fazlından diliyorum.”²³ şeklindeki rivayette, Allah’ın kendine özgü bir ilminin varlığından bahsedilmekte ve bu ilimle insanların Allah’a istihârede bulunmaları tavsiye edilmektedir. Eğer teşbihe götürecekti olsaydı Hz. Peygamberin Allah’la ilgili ilmi mastar şekliyle kullanmaması gerekmez miydi? Bazen Allah, sıfatları yok sayanların iddia ettikleri ilim, kuvvet gibi sıfatları kendi zâtı için kullanmıştır. “Şüphesiz Allah, rızık veren, güç ve kuvvet sahibidir.”²⁴; “O’nun ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar.”²⁵ Ayetleri hatırlatılmaktadır.²⁶

2.2. Allah’ın Sıfatlarında Zaman Sorunu

Ebû Cafer et-Tahâvî’ye göre Allah’ın sıfatları ezelîdir. Ona göre Allah herhangi bir mahlûku yaratmadan önce hâlik, herhangi bir canlının canını almadan önce de mümît ismine sahip idi. Allah’ın diğer sıfatlarının hepsi bu açıdan değerlendirilmelidir. Yine et-Tahâvî’ye göre Allah’ın sıfatları zamansallık sorunundan uzaktır.²⁷ Sıfatların ezelîliği fikrini daha önce Ebû Hanîfe’nin de görüş beyan ettiği bilinmektedir.²⁸ Et-Tahâvî’nin de onun bu görüşünü kabul ettiği anlaşılmaktadır.

2.3. Selbî Sıfatlar

Selbî sıfatlar ile ilgili olarak Ebû Cafer et-Tahâvî vahdaniyet, kıdem, beka, kıyam bi nefsihi ve muhalefetün li’l-havâdis sıfatları hakkında görüş beyan etmektedir.

Vahdaniyet; Allah’ın ortağının bulunmaması, yalnız olması, hiçbir şeyin O’nun dengi olmaması demektir. Et-Tahâvî bu vahdaniyet sıfatı ile ilgili “Allah birdir. O’nun ortağı, dengi ve misli yoktur”²⁹ diyerek özet bir şekilde vahdaniyet sıfatı hakkında görüş beyan etmiştir.

Kıdem; Allah’ın varlığının evvelinin olmaması. Yani hiç bir şey yokken bile O’nun var olması anlamına gelir. Cenab-ı Allah, zamansallığın

²³ el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu’l-Buhârî*, (thk. Ahmed Zehvâ, Ahmed İnâye), , Beyrut 2010, Davet, 48.

²⁴ Zâriyat Sûresi, Âyet 58.

²⁵ Bakara Sûresi, Âyet 255.

²⁶ Tahâvî, *Metnü Akîdetü’t-Tahâviyye*, 10.

²⁷ Tahâvî, *Metnü Akîdeti’t-Tahâviyye*, 8.

²⁸ Bu konuda Ebû Hanîfe’nin görüşleri ve geniş değerlendirmeler için bkz. Seher Yeniayla-Mustafa Aykaç, “Muhammed el-Hümeyyis’in Ebû Hanîfe Algısı”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 4, sayı 1, Eylül 2020, ss. 93-114.

²⁹ Tahâvî, *Metnü Akîdetü’t-Tahâviyye*, 8.

ötesinde olan bir varlıktır. Zaman içinde olan varlıklar ise mükemmel değildir. Her başlangıcı olan şeyin sonu da olur. Allah'ın evveliyâtı konusu aslında tüm delillerin dayanak noktasıdır. Çünkü isbât-ı vâcib için kullanılan istidlaller Allah'ın kıdemi sıfatına dayanmaktadır.³⁰

Ebû Cafer et-Tahâvî'ye göre de Allah'ın başlangıcı yoktur. Allah kadim bir varlık olarak kıdem sıfatına sahiptir. Kıdem sıfatının Kur'an'dan delili olarak "O, hem evvel hem ahirdir; O, zahirdir ve bâttır; O her şeyi bilendir"³¹ âyeti gösterilmektedir.³²

Bekâ; Allah'ın varlığının nihâyetinin olmaması; zaman açısından da Allah'ın her şeyin son bulduğu andan sonra da bâki kalması demektir. Beka, Allah'ın zâtındaki vacip sıfatlardan biridir. Et-Tahâvî bekâyı, Allah'ın varlığının devamlı oluşu, sonunun olmayışı olarak ifade etmektedir.³³

Kıyam bi Nefsihî; Allah'ın sıfatlarından biri de kıyam bi nefsihidir. Allah'ın bu sıfat ile kayyûm ismi aynı manaya gelir. Kayyûm, başka bir şey ihtiyac duymaksızın ayakta duran, başka varlıkların da kendisi ile ayakta durduğu, her şeyin kendi hali üzerine durmasını kazandıran manalarına gelir.³⁴

Kur'an'da, Fatır suresinin 41. Âyetinde Cenab-ı Allah "Şüphesiz ki gökleri ve yeri zevale gitmekten Allah tutmaktadır..."³⁵ buyurmaktadır. Yarılan varlıklar adına ne varsa, hepsini ayakta tutan O'dur.

Muhalefetün li'l-Hevâdis; Ehl-i Sünnet kelamcıları muhalefetün li'l-havâdis meselesini de Allah'ın selbî sıfatları içerisine eklemiştir. Ebû Cafer et-Tahâvî muhalefetün li'l-havâdis konusunda Allah'ın, hadis olan varlıklara ne zâtında ne fiillerinde ne de sıfatlarında benzemediğini, O'nun eşinin ve benzerinin olmadığını, yine O'nun sınırlanmaktan, cihetlerden ve diğer yaratılmışların özelliklerden münezzehe olduğunu³⁶ ifade etmektedir. Buradaki kaide olarak söylenen sıfatın temeli Kur'an'a dayanmaktadır. Kur'an'da "O'nun misline benzeyen hiçbir şey yoktur. O hakkı ile işiten ve

³⁰ El-Mâtürîdî, Ebû Mansur, *Kitâbü't-Tevhîd*, (Thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûcî), İSAM Yayınları, Ankara 2005, 184; Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, DEÜİF Yayınları, İzmir 2001, 139.

³¹ Hadid Sûresi, Âyet 3.

³² Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 8.

³³ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 8.

³⁴ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 9.

³⁵ Fatır Sûresi, Âyet 41.

³⁶ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 8.

*görendir.*³⁷ Ayetinin yanı sıra diğer bir âyette de “Hiçbir şey O’nun dengi değildir”³⁸ ifadeleri yer almaktadır.

Allah’ın bazı sıfatlarının insanlar ile benzerliğe kadar gitmesi Allah’ın münezzehliğine aykırıdır. Ancak bu konuda çok ihtiyatlı tavır sergilemekle beraber bazı fırkalar konuyu Allah’ın sıfatlarını nefyetmeye götürmüştür. Sıfatlarla ilgili yukarıda anlatıldığı gibi tevil yapanlar veya reddedenler Muattıla olarak isimlendirilmektedir. Özellikle kelim ekolleri arasında ta’til anlayışının temsilcisi Mu’tezile sayılır³⁹. Yine bu fikri savunanlar arasında Şia mezhebine bağlı İsna Aşeriyye⁴⁰ de sıfatlar konusunda Mu’tezile ile aynı görüşleri benimsemektedir.⁴¹ Mu’tezileyi Ehl-i Sünnet’ten ayırıştıran özelliklerden en önemlisi Allah’ın sıfatları konusu, yani ulûhiyet meselesidir.⁴²

2.4. Subutî Sıfatlar

Kelamcılar Allah’ın hayat, ilim, kudret, irade gibi sıfatlarını subutî sıfatlar olarak isimlendirmişlerdir. Bu sıfatlar özellikle de hariçte varlığı olmayan, itibari mefhumlar değildir. Bilakis bu sıfatlar, Zât-ı Barî’ye yeni bir mefhum ve mukaddes bir mana ilave eden, ezelde mevcut ve O’nunla kaim olan zâtî, subutî ve hakiki sıfatlardır.⁴³ Subutî sıfatların sayısı hakkında farklı görüşler vardır. Fakat bu sıfatların kategorik çalışması et-Tahâvî’de görülmemektedir. Et- Tahâvî’nin bu çerçevede ilim, kudret, irade, kelim sıfatları üzerinde durduğu görülmektedir.

İlim; Sözlükte “bir şeyin hakikatini ve onun mahiyetini idrak etmek, kavramak” anlamlarına gelmektedir. Allah’ın subûtî bir sıfatı olarak Cenab-ı Allah’ın duyular ve duyu ötesi âlemine ait olan şeyleri ve olayları bilmesi olarak tanımlanabilir. Kur’an’da Allah âlim, habir, hafız, şehid, vâsi

³⁷ Şura Sûresi, Âyet 11.

³⁸ İhlas Sûresi, Âyet 4.

³⁹ Mu’tezile hakkında bkz. İbrahim Kaplan, “Mu’tezile”, Kelam I, Ankara 2017, gece kitaplığı, s. 93-125.

⁴⁰ Caferilik olarak da bilinen İsna aşeriyye hakkında bkz. Ali Albayrak, ‘Dini Gruplar Bağlamında Ceferilik’, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XII:II (2008), ss. 111-128.

⁴¹ Taftazânî, Saadettin el-Horasani, *Şerhu’l-Akideti’n-Nesefiyye*, (Thk. Ahmed Hicâzî), Mektebetu’l-Kulliyâti’l-Ezheriyye, Kahire 1988, 121.

⁴² Kılıç, 122.

⁴³ Kılıç, İlk 123; Gölcük, Toprak, *Kelam (Tarih-Ekoller-Problemler)*, 233.

ve muhsî gibi sıfatlarla da zikredilmektedir. Buradaki ilim “zaman ve mekâna tabi olmaksızın, gizli veya aşikâr her hadiseyi ve her şeyi müşahede etmiş gibi hakkıyla bilmek” anlamına gelmektedir.⁴⁴

Et-Tahâvî'ye göre, Allah bütün varlıkları bir ilim ve bilgi üzere yaratmış ve bu mahlûkatı için ecel ve kader tayin etmiştir. O bütün bu varlıkları yaratmadan daha evvel de hiçbir şey Allah'a gizli değildi ve bunları yarattıktan sonra da onların ne yapacağını ilmi ile bilmekteydi.⁴⁵ Bir âyette de Allah şöyle buyuruyor: “Allah onlarda bir hayır olduğunu bilse idi kesin onlara iştirtirirdi. İştirtirseydi bile, yüz çevirirlerdi.”⁴⁶ Burada Kaderiyye ve Rafizîler gibi “Allah bir şeyi daha yaratmadan onu bilemez” diyenlere reddiye söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷

Kudret; Allah'ın subutî sıfatlarından olan kudret, sonsuz güç manasına gelmektedir. Allah'ın gücünün veya kudretinin yetmediği hiçbir şey veya iş yoktur. Allah'ın kudret sıfatı nasslarla sabittir. Kur'an'da yer alan bazı âyetlerde şöyle zikredilmektedir; “O, her şeye gücü yetendir”⁴⁸; “Allah herşeye muktedir olandır”⁴⁹; “Göklerde olsun, yerde olsun hiçbir şey Allah'ı âciz bırakacak değildir. Muhakkak O en iyi bilendir, herşeye güç yetirendir”⁵⁰; “O'nun Kürsî'si gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları koruması O'na ağır gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür”⁵¹. “Bize bir yorgunluk da dokunmadı.”⁵² Ayette belirtildiği gibi yaptıklarından dolayı herhangi yorgunluk çekmeyen, uyku tutmayan yine O'dur. “O'nu ne bir uyuklama alır, ne de bir uyku...”⁵³ Allah'ın istemediği bir şeyin olması ve meydana gelmesi de mümkün değildir.⁵⁴

Ebû Cafer et-Tahâvî, Allah'ın kudretini subutî sıfatlarından biri olarak kabul etmektedir. Onun Allah'ın bu sıfatına, mutlak kudretine özellikle vurgu yaptığı görülmektedir. Et-Tahâvî, Allah'ın kudret sıfatı

⁴⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “İlim”, *DİA*, İstanbul 2000, 22/108.

⁴⁵ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 10-11.

⁴⁶ Enfal Sûresi, Âyet 23.

⁴⁷ İbn Ebi'l-İzz, *Şerhü't-Tahâviyye fi'l-Akideti's-Selefiyye*, (Thk. Ahmed b. Ali), Dâru'l-Hadis, Kahire 2000, I/132.

⁴⁸ Bakara Sûresi, Âyet 20.

⁴⁹ Kehf Sûresi, Âyet 45.

⁵⁰ Fâtır Sûresi, Âyet 44.

⁵¹ Bakara Sûresi, Âyet 255.

⁵² Kâf Sûresi, Âyet 38.

⁵³ Bakara Sûresi, Âyet 255.

⁵⁴ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 8.

hakkında düşüncelerini açıklarken, gücü her şeye yeten tek varlık nitelemesi yapmaktadır. Bu konuda, O'nun kudretinde sınır olmadığının gibi yapacağı işte de hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, yaratılan her şey O'na dayanmaktadır, Allah kudret sahibi olduğu için O'na bütün işler kolaydır şeklinde ifadeler kullanmaktadır.⁵⁵ Yine et-Tahâvî, 'Kudret sahibi Allah'ı bu sıfatından dolayı acziyete, çaresizliğe veya işlevsizliğe düşürecek hiçbir varlık yoktur' sözleriyle konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır.⁵⁶

İrade; Genel olarak irade, özü itibariyle insanın tercih yapma konusundaki özgürlük hissi olarak tanımlanmakta ve caiz olan iki şeyden herhangi birisinin yapılması veya yapılmamasını sağlayan duygu olduğu ifade edilmektedir.⁵⁷

Ebû Cafer et-Tahâvî'ye göre Allah'ın iradesi O'nun zâtıyla kaim olup ezeli sıfatlardan biridir. O'nun dilediği herşey meydana gelecektir. Dilemediği zaman da asla meydana gelmez. Et-Tahâvî'ye göre, Allah'ın ayrıca meşiet sıfatı vardır. Allah'ın meşietisi ise mutlaka gerçekleşir.⁵⁸

Kelam Sıfatı ve Halku'l- Kur'an Meselesi; Üzerinde en çok tartışılan konulardan biri de Allah'ın kelam sıfatıdır. Hatta kelam ilminin aynı adla isimlendirilmesine de bu kavramın neden olduğu söylenmektedir. Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı meselesi de Allah'ın kelam sıfatı çerçevesinde ortaya çıkan tartışmalarla ilgilidir.⁵⁹

Cenab-ı Allah'ın diğer sıfatlarında olduğu gibi kelam ekolleri arasında "kelam" kavramının mahiyeti konusunda oluşan farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ebû Mansur el- Mâtürîdî'ye göre Allah'ın kelam sıfatı ezeli'dir.⁶⁰ Fakat bu O'nun zâtının ne aynı ne de gayridir. Yani Allah'ın zâtına bu sıfat sonradan eklenmesi görüşü doğru değildir.⁶¹

⁵⁵ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 10.

⁵⁶ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 8.

⁵⁷ Bkz. Kılıç, 135.

⁵⁸ Tahâvî, *el-Akîdetü't-Tahâviyye*, 8, 11.

⁵⁹ Sinan Öge, *İlâhî Kelâmın Yapısı, İnsan Yayınları*, İstanbul 2008, 144; Nail Karagöz, (2017), "Kelâm İlmine Giriş", *Kelâm I Kelâm Tarihi/Kelâm Ekolleri*, Ankara, 12-14.

⁶⁰ Ömer Faruk Teber, "Türk Kültür Tarihinden Bir Kesit Bektâşî Geleneğinde Mâtürîdî İzleri", 13. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 28-29 Ekim 2015, Bakü-Azerbaycan, 2016, s. 85

⁶¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 88.

Burada işitilen şeyin araz veya cisim olma alternatifi vardır, arazın da cismin de aynı anda iki mekânda (hem Allah'ın zâtında hem de okuyanda) bulunması imkânsızdır. İşitilen şeyin araz da cisim de olmama alternatifi söz konusudur. Bu durumda da mekânda bulunması muhaldir, hâlbuki mekândan işitilmektedir. Binâenaleyh insanlardan dinlenen metnin Allah'a nisbeti andığımız uygunluk kuralına bağlıdır. Şu da var ki Allah Teâlâ'nın kendi kelamını, kelamı olmayan bir şeyle bize duyurması mümkündür.⁶²

Et-Tahâvî'ye göre her kim Kur'an'ı işittikten sonra onun insan sözü olduğunu iddia ederse kâfir olur.⁶³ Et-Tahâvî bu görüşlerini şu âyetle delillendirmektedir; “*Muhakkak onu yakıcı bir ateşe sokacağım.*”⁶⁴ Bu âyetteki ceza Kur'an'ın insan sözü olduğunu ifade edenlere verilecektir.⁶⁵ Bu da bize gösteriyor ki Kur'an Allah'ın sözüdür ve insan sözüne benzemez.⁶⁶ Et-Tahâvî görüşlerine şu şekilde devam etmektedir; her kim Allah'ı beşeri vasıflarla vasıflandırırorsa muhakkak küfre girer, her kim de hakikati görürse o kişi ibret almış, kâfirlerin sözlerinden uzaklaşmış ve Allah'ın beşeri vasıflardan uzak olduğunu anlamış olur.⁶⁷

2.5. Fiilî Sıfatlar

Allah'ın fiilî sıfatları dediğimiz ihya, imate, halk, rızık, azab, rıza vs. birçok sıfatlar nasslarla sabittir. Genel olarak bu sıfatlarla ilgili bazı Sünnî kelamcılar dâhil olmak üzere fiilî sıfatlarda ihtilaf etmişlerdir. Eş'arî âlimlerinin birçoğuna göre fiilî sıfatlar zât-ı ilâhiyye ile kâim olmayıp hâdistir demiştir.⁶⁸ Fakat Ebû Hanîfe ve İmam Mâtürîdî'nin gibi et-Tahâvî de Allah'ın fiilî sıfatlarının ezelî olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Fiilî sıfatlar konusunda et-Tahâvî rızık ve ihya ve imate sıfatlarına açıklama getirmektedir.⁶⁹

Rızık; Allah'ın kendisi için kullandığı isimlerden biri de Rezzâk'tır. Allah'ın bu sıfatı sayesinde âlemdeki tüm canlılar hayatlarını devam

⁶² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 91.

⁶³ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 12-13.

⁶⁴ Müddessir Sûresi, Âyet 26.

⁶⁵ Müddessir Sûresi, Âyet 25.

⁶⁶ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 13.

⁶⁷ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 13.

⁶⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Eş'ariyye” mad., *DİA*, (1995), İstanbul, c. 11, 450.

⁶⁹ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 9-10.

ettirebilmektedirler. İmam Tahâvî'nin bu konudaki görüşü: Allah, ezelden beri rızık sıfatına sahiptir. Yani rızık sıfatı O'nun zâtında sonradan oluşmuş bir sıfat değildir.⁷⁰

Allah bütün canlıların rızıkını verirken kendisinin ise bundan münezzehe olduğunu buyurmaktadır. “De ki: ‘O, gökleri ve yeri yaratırken ve O, hep) besleyen (hiç) beslenmezken, ben Allah’tan başkasını mı veli edineceğim?’ De ki: ‘Bana gerçekten müslüman olanların ilki olmam emredildi ve: Sakın müşriklerden olma.’ (denildi.)”⁷¹ Allah rızıklanmaktan münezzehtir. Çünkü böyle bir durum O'nun zâtını başka varlıklara muhtaç ve bağımlı hale getirecektir.

İhya ve İmate; Bu ihya ve imate kavramları da Allah'ın fiilî sıfatlarındandır. Allah'ın canlılara can vermesi ve canlarını alması anlamındadır. Yani hiçbir canlı yokken hepsine yaratan, can veren ve ahirette de hiçbir canlıyı bırakmadan canlarını alan sonra da mahşerde bir daha tekrar can veren de O'dur.

İhya ve imate sıfatlarından Cenab-ı Allah, Kur'an'da birçok âyette bahsetmektedir. Bunlardan bazıları: “*Sûr'a üfürülür. O vakit onlar kabirlerinden kalkmışlar.....*”⁷² Ancak Allah için yaratma işi zor bir iş değildir.⁷³ Allah'a insanı bir nutfeden yaratmaya nasıl ki⁷⁴ kadir ise, aynı şekilde tekrar toprak olduktan sonra ona can vermeye de kadirdir.⁷⁵

Ebû Cafer et-Tahâvî'ye göre insanların dünyaya gelmelerini nasıl ki Allah yaratıyorsa aynı şekilde tüm canlıların canlarını almak da muttasıftır. Yani Allah her iki sıfatla da muttasıftır. Allah bütün varlıkları yaratmadan önce de bu sıfatla kendisini vasıflandırmıştır. Kâinattaki düzen ve cereyan eden bütün fiillerin kaynağı Allah'tır. Bunun içerisinde öldürme ve diriltme olayının da faili Allah'tır. O'ndan başka can alıp canı verecek kimse yoktur. Allah bu işleri yaparken korku duygusuna kapılmaz. Bütün canlılar öldükten ve çürüyüp yok olduktan sonra yine Allah onları hiçbir

---

⁷⁰ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 10.

⁷¹ Enam Sûresi, Âyet 14

⁷² Yasin Sûresi, Âyet 51-52

⁷³ Ankebut Sûresi, Âyet 19

⁷⁴ İnsan Sûresi, Âyet 2

⁷⁵ Yasin Sûresi, Âyet 79

zorluk çekmeden tekrar diriltecektir.⁷⁶Sonuç olarak İmam Mâtürîdî ve ile et-Tahâvî dâhil olmak üzere Mâtürîdî âlimlere göre Allah'ın fiilî sıfatların tamamı ezelîdir.⁷⁷

2.5. Haberî Sıfatlar

Haberî sıfatlar, insanın aklıyla bilemediği veya aklıyla kavrayamadığı Allah'ın vech, yed, sak, ısbâ' gibi ancak âyet ve hadisler bildirilen sıfatlar olarak kabul edilmektedir. Fakat Allah'a atfedilen bu sıfatların zahir anlamları esas alındığı zaman Allah'ın yaratılmış birer varlık olan insanlara benzetilmesi durumu ortaya çıkmaktadır.⁷⁸

Kelam tarihinde tartışmaya en çok konu olan haberi sıfatlar akli veya semi' isimlerle tanıtılmaktadır. Bu sıfatların söyleniş kaynağı olan Kur'an'da ve hadislerde Allah'ın yüzü, eli, arşa istiva etmesi, gelmesi, yakınlığı, kullarıyla beraber olduğu, vs. birçok hususlardan bahsedilmektedir. Bu sıfatlardaki organlar tabi anlamları üzere düşünüldüğü takdirde Allah cismani bir varlık olarak tasavvur edilebilir. Bundan dolayı İslam düşünce dünyasında birçok fırkalar bu sıfatların yorumlanıp yorumlanmaması konusunda kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir.

Sünnî kelimcileri ise halk kitleleri içerisinde Allah'a cisimleştirme tehlikesine düşecekleri endişesiyle haberî sıfatları mecâz anlamlarına hamletmişlerdir. Ebû Cafer et-Tahâvî haberî sıfatlar konusu çerçevesinde istiva konusu üzerinde uzunca durmaktadır.

İstiva; Uluvv, yükseklik, çatı, serir, bina, taht, hüküm iktidar vb anlamlara gelmektedir.⁷⁹ Kur'an'da geçen âyetlerde, arş kavramının insanlarla ilgili olarak kullanımında ise istiva hüküm, iktidar, yönetim sahibi insanların oturdukları, yerleştikleri yer anlamında olduğu görülmektedir.⁸⁰

---

⁷⁶ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 9.

⁷⁷ Kılıç, 155.

⁷⁸ Karagöz, "Allah'ın Sıfatları", s. 175-176.

⁷⁹ Veysel Kasar, "Kur'an'da Müteşabihattan "İstiva" Kavramı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fskültesi Dergisi* c. 3, sayı 3, (Haziran 1997), 205-206; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, (terc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 1999, 281-282.

⁸⁰ Yusuf Süresi, Âyet 100; Neml Süresi, Âyet 42; bkz. Kılıç, 169.

Kur'an'da arş kelimesi yirmi altı yerde farklı şekillerde geçmektedir.⁸¹ Bunların beşi insanlar için, geriye kalanları ise Allah için kullanılmaktadır. Bunlarda Allah'ın arşa istivasından; Allah'ın yaptığı işlerden; Allah'ın arşın rabbi ve sahibi olduğundan bahsedilmektedir. Yine Kur'an'da, arşın melekler tarafından taşındığı hadisesi üç âyette de ifade edilmektedir.⁸²

Kur'an'da bahsedilen âyetlerde geçen, Allah'ın arşın sahibi olması ve arşa istiva etmesindeki sıra esas alınacak olursa, istivanın yer ve göklerin yaratılması olayının sonrasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.⁸³ Fakat Arapçadaki "sümme" yalnız sıra anlamına gelmeyip atif edatı da olabilir. Bundan dolayı burada bir zamansallıkta söz konusu olmayabilir.⁸⁴ Kur'an'da Allah'ın arşının su üzerinde olduğu bilgisi de verilmektedir.⁸⁵ Ayetlerde gelen bu bilgiler kabul edildiği zaman Allah'ın zâtı için bazı mekânsal unsurlar söz konusu olacaktır.

Hadislerde anlatılan arşla ilgili bilgiler daha tafsilatlı olarak görülmektedir. Bununla ilgili hadislerde geçen malumatlara topluca bakıldığı zaman şu bilgiler sunulmaktadır: Arşın, mekân itibariyle göklerin üzerinde yer aldığı, arş ile sema arasındaki mesafe bulunduğu ve arşa ait direklerin olduğu⁸⁶ ve yine arşın Allah haricinde bütün yaratılanların üzerinde olduğundan bahsedilmektedir.⁸⁷ Başka rivâyetlerde de Hz. Peygamber'in mahşer günü arşın altında ümmetine şefaath için dua edeceği,⁸⁸ Arş'ın suyun üzerinde bulunduğu⁸⁹ Cennetteki kandillerin arşın

---

⁸¹ Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, (tert. Muhammed Said el-Lahhâm), Dâru'l-Meârif, Beyrut 2008, 679.

⁸² Mü'min Sûresi, Âyet 7; Hakka Sûresi, Âyet 17; Zümer Sûresi, 75.

⁸³ Araf Sûresi, Âyet 54; Yunus Sûresi, Âyet 3; Ra'd Sûresi, Âyet 2; Furkan Sûresi, Âyet 59; Secde Sûresi, Âyet 4; Hadid Sûresi, Âyet 4; Taha Sûresi, Âyet 5; vb. birçok âyetlerde geçmektedir.

⁸⁴ Muhammed Esed, (1999), *Kur'an Mesajı*, 281-281.

⁸⁵ Hud Sûresi, Âyet 7

⁸⁶ Buharî, Husûmât, 2411.

⁸⁷ Buharî, Bedü'l-Halk, 3199.

⁸⁸ Buharî, Enbiya, 4341.

⁸⁹ Buharî, Tefsir, 4684.

gölgesine bağlı olduğu,⁹⁰ Allah'ın arşının cennetin üstünde olduğu ve cennet nehirlerinin oradan doğduğu,⁹¹ şeklinde ifadeler yer almaktadır.⁹²

İstiva ile ilgili bütün mezhepler kendi görüşlerini beyan etmişlerdir. Selef âlimleri ise tevil yapmaktan sakınmışlardı. İstivanın nasıl olduğu hakkında da soru sormamış, bu mevzudaki meseleyi de olduğu üzere bırakmış ve öylece tasdik etmişlerdir. Nassta gelen haberleri de Allah'a havale etmişlerdir. Sünnî âlimlerden İmam Malik, Allah'ın arşa istiva etmesinin hak olduğunu, keyfiyetinin ise meçhul ve bu konuda soru sormanın bidat olduğunu söylemiştir.⁹³

Arş konusunda ise Ebû Cafer et-Tahâvî arş ve kürsî hak olduğu görüşündedir. Fakat Allah arştan ve ondan daha küçük olan varlıklardan da müstağnidir. Her şeyi kuşatan ve her şeyin üstünde olandır. Mahlûkatını onu kuşatmasından aciz bırakmıştır.⁹⁴ Et-Tahâvî'nin konuya nasıl yaklaştığını buradan görebilmek mümkündür. O arşın keyfiyetini yani nasıllığını sorgulamaktan kaçınmaktadır. Eskiden beri bu ve bunun gibi konular üzerinde tartışmanın selef ulemâsı nezdinde kabul görmediği anlaşılmaktadır.

Sıfatların mahiyeti ile ilgili yine Kur'an ayetlerine baktığımız zaman, Allah'a ait bazı hususları görmekteyiz. Bunlardan bazıları şunlardır: "...Allah, her gün bir iştedir (faaliyet halindedir)."⁹⁵ "...O'nun varlığında hiçbir şekilde bir durgunluğa rastlamak mümkün değildir. Allah, yaptığı ve yarattığı şeylerden dolayı yorgunluk hissetmez."⁹⁶

Ebû Cafer et-Tahâvî bu mesele hakkında konuşurken, Allah'ın bir varlığı yaratmasının O'nun ne zatında ne de sıfatlarında herhangi bir değişiklik meydana getirmeyeceğini ifade etmektedir. Allah sıfatlarının tamamının ezeli olduğu tartışılmaz ve bu sahip olduğu sıfatların tümü de O'nunla birlikte ebedi olarak kalacaktır. Yani Allah'ın sıfatlarında herhangi bir değişme söz konusu olamaz.⁹⁷

⁹⁰ Ebû Davûd, Cihad, 27; Darimi, Cihad, 19.

⁹¹ Buhârî, Cihad, 2790.

⁹² Kılıç, 171.

⁹³ İbn Ebi'l-İzz, Şerhü't-Tahâvîyye, 218.

⁹⁴ Tahâvî, Metnü Akîdeti't-Tahâvîyye, 19.

⁹⁵ Rahman Sûresi, Âyet 27, 29.

⁹⁶ Bakara Sûresi, Âyet 255

⁹⁷ Tahâvî, Metnü Akîdeti't-Tahâvîyye, 9.

Et-Tahâvî kendi risalesinde sıfatlarla ilgili olarak; Allah mahlûkatı daha yaratmadan önce de kadîm idi, yani mahlûkatı yaratması ile önceden olmadığı bir sığata yeniden sahip olmamıştı, O bütün sıfatlarında ezeli olduğu gibi ebedîdir de,⁹⁸ Allah halık sıfatını mahlûkatı yarattıktan sonra kazanmadığı gibi el-Bâri ismini de bütün mahlûkatı meydana getirmekle de kazanmış değildir⁹⁹ ifadelerine yer vermektedir.

---

⁹⁸ Tahâvî, *Metnü Akîdeti't-Tahâviyye*, 9.

⁹⁹ Tahâvî, *Metnü Akîdetü't-Tahâviyye*, 10.

Sonuç

İslam düşünce tarihinin erken dönemlerinden itibaren Allah'ın sıfatları konusu önemli kelami problemler arasındaki yerini almıştır. İslam âlimlerinin genellikle vahiy ve akıl temelli olarak açıklamaya çalıştıkları bu mesele İslam mezhepleri arasında da önemli farklılıkların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu çerçevede özellikle Mu'tezile ve Eş'ariler arasındaki tartışmalar örnek gösterilebilir. Kur'an'da Allah'ın sıfatları hakkında yer alan ifadeler başlangıçta teville başvurulmaksızın anlaşılmaya çalışılırken daha sonraları Allah'ın sıfatları konusunda nasıl bir metot takip edilmesi gerektiği tartışmaları ile mesele yeni bir boyut kazanmıştır. Selefilere tevîl karşıtı yorum biçimlerine karşı başta Mu'tezile ve Mâtürîdîler tarafından ortaya konan müteşabih ayetlerde yer alan ifadelerin tevîl edilmesi gerektiği yaklaşımı ile artık metodik bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.

Teşbih, tefviz, tevîl gibi yöntemlerle anlaşılmaya çalışılan sıfatların tasnifi konusunda da farklı biçimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Allah'ın sıfatları farklı sayılar ve gruplar halinde tasnif edilmeye çalışılmıştır. Mesela Ebû Hanîfe sıfatları zati ve fiili olarak ikiye ayırırken Ahmed b. Hanbel'in vahiyle bilinen sıfatlar ve hem vahiy hem de akılla bilinen sıfatlar şeklinde tasnif yoluna gittiği görülmektedir. Bu tasnif biçimleri müteahhirin dönemi kelimcileri tarafından geliştirilerek daha da sistemli hale getirilmiştir. Bu süreçte sıfatların genel olarak zati, fiili ve haberi sıfatlar şeklinde tasnif edildiği görülmektedir.

Allah'ın sıfatları ve bu sıfatların tasnifi konusunda çaba sarfeden ilk dönem İslam âlimlerinden bir tanesi de 321/933 yılında vefat eden Ebû Cafer et-Tahâvî'dir. Ebû Cafer et-Tahâvî hicri üçüncü yüzyılın sonları ve dördüncü yüzyılın başlarını kapsayan, siyasi ve itikadi nitelikli belli başlı mezheplerin ortaya çıktığı ve kelam ilminin sistematik bir yapıya kavuşmaya başladığı bir dönemde yaşamıştır. Et-Tahâvî İslam düşünce tarihi içerisinde, özellikle Sünnîliğin teşekkülü söz konusu olduğunda, kelam ilminin önde gelen isimleri arasında yer almaktadır. Ehl-i Sünnet içerisinde Ebû Hanîfe'nin görüşleri doğrultusunda, klasik kelâm ilminin metoduna bağlı kalarak fikir üreten Et-Tahâvî, gerek Hanefî-Mâtürîdîliğin bir mezhep olarak şekillenmesi gerekse İslam düşüncesine sağladığı katkılar açısından büyük önem arz etmektedir.

Et-Tahâvî'nin, Allah'ın sıfatlarını klasik kelim tasnifinde olduğu gibi zati, subûtî ve fiili sıfatlar olarak tasnif etme yoluna gittiği görülmektedir. Allah'ın sıfatları konusunda fazlaca bir tartışmaya girmeyen et-Tahâvî selbî fiilî sıfatlar altında vahdaniyet, kıdem, beka, kıyam bi nefsihî, muhâlefetün li'l-havâdis sıfatlarını açıklamaktadır. Subûtî sıfatlar çerçevesinde ise hayat, ilim, kudret, irade, basar, sem'i, kelim ve halku'l-Kur'an sıfatlarını saymaktadır. Et-Tahâvî'nin fiilî sıfatlar konusunda tekvin, rızık, ihya ve imate sıfatlarını açıklık getirmeye çalışırken haberî sıfatlar konusunda ise istiva meselesi üzerinde geniş bir şekilde durduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Akbulut, Ahmet (1992). *Sahabe Dönemi İhtilafların Kelami Problemlerin Doğuşuna Etkileri*, Ankara.
- Aydın, M. S. (2002). *Din Felsefesi*, DEÜİF. Yayınları, İzmir.
- Albayrak, Ali (2008). 'Dini Gruplar Bağlamında Ceferilik', Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XII: II, ss. 111-128.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (2010). *Sahîhu'l-Buhârî*, (thk. Ahmed Zehvâ, Ahmed İnâye), Davet, 48, Lübnan-Beyrut.
- El-Hayyat, Ebû Hüseyin Abdurrahim b. Muhammed b. Osman (1957). *Kitabu'l-İntisar*, Beyrut.
- İbn Ebi'l-İzz (2000). *Şerhü't-Tahâvîyye fi'l-Akideti's-Selefiyye*, (Thk. Ahmed b. Ali), Dâru'l-Hadis, Kahire.
- İbnu'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub İshak (2010). *el-Fihrist*, nşr. Yusuf Ali Tavil, Dâru'l-Kutub al-İlmiyyah, Lübnan.
- İltaş, Davut (2010). Tahâvî, DİA, c. 39, ss. 388-389, İstanbul.
- Kaplan, İbrahim (2017). "Mu'tezile", *Kelâm I*, Ankara 2017, Gece Kitaplığı, ss. 93-125.
- Karagöz, Nail (2017). "Allah'ı Sıfatları", *Kelâm III Sistemantik Kelâm/İman ve İlâhiyât*, Ankara.
- Karagöz, Nail (2017). "Kelâm İlmîne Giriş", *Kelâm I Kelâm Tarihi/Kelâm Ekolleri*, Ankara.
- Kasar, Veysel (1997). "Kur'an'da Müteşabihattan "İstiva" Kavramı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* c. 3, sayı 3, (Haziran 1997), ss. 201-227.
- Kılıç, Şükrü M. (2011). *İlk Dönem Sünnî Kelamında Ulûhiyet Anlayışı -Tahâvî ve Mâtürîdî Örneği*, Doktora Tezi, SÜSBE, Konya.
- Kutlu, Sönmez (2003). *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Kitabiyât Yayınları, Ankara.
- El-Mâtürîdî, Ebû Mansur (2005). *Kitâbü't-Tevhîd*, (Thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûcî), İSAM Yayınları, Ankara.
- Muhammed Esed (1999). *Kur'an Mesajı*, (terc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul.
- Muhammed Fuad Abdülbâkî (2008). *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, (ter. Muhammed Said el-Lahhâm), Dâru'l-Meârif, Beyrut.
- Öge, Sinan (2008). *İlâhî Kelâmın Yapısı*, İnsan Yayınları, İstanbul.

- El-Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed (1988). *Ehl-i Sünnet Akaidî*, (terc. Şerafettin Gölcük), Kayıhan Yayınları, İstanbul.
- Es-Sâbûnî, Muhammed Ali (1992). *Safvetu't-Tefâsir*, Dersaadet, I-III, İstanbul. III.
- Eş-Şehristani, Abdulkerm (1986). *el-Milel ve'n-Nihal*, 1-2, thk. M. Seyyid Geylani, Beyrut.
- Et-Taftazânî, Saadettin el-Horasani (1988). *Şerhu'l-Akideti'n-Nesefiyye*, (Thk. Ahmed Hicâzî), Mektebetu'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye, Kahire.
- Et-Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed (1995). *Metnü Akîdetü't-Tahâviyye Beyânü Akîdetü Ehl-i Sünnetti vel-Cemâti*, 1. Baskı, Dâru İbni Hazm, Beyrut.
- Et-Tirmizî (1992). *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, Dâru Sahnûn-Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Topaloğlu, Bekir (1989). "Allah", *DİA.*, c. 2, ss. 471-489, İstanbul.
- Teber, Ömer Faruk "Türk Kültür Tarihinden Bir Kesit Bektâşî Geleneğinde Mâturîdî İzler", 13. *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 28-29 Ekim 2015, Bakü-Azerbaycan*, 2016, s. 85-87.
- Teber, Hatice, "Mâturîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı Temelinde Kur'ânî Bir Kavram Olarak "Tatavvu", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2019, cilt: VIII, sayı: 3, s. 169-178.
- Uludağ, Süleyman (1991). *Kelam İlmi ve İslâm Akaidi* (Şerhul - Akâid), İstanbul.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2000). "İlim", *DİA*, İstanbul, XXII, 108.
- Yusuf Şevki Yavuz, "Eş'ariyye" mad., *DİA*, (1995), İstanbul, c. 11, ss. 447-455.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2012). "Usûl-i Selâse", *DİA*, c. 42, s. 212, İstanbul.
- Yıldız, Hakkı Dursun (1989). "Abbasîler", *DİA*, c. 1, ss. 49-56, İstanbul.